

Мороз В. М. начальник Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України
<https://orcid.org/0000-0003-3363-3712>

ПОНЯТТЯ "ДЕПЕРСОНАЛІЗАЦІЯ" ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

У статті аналізуються погляди науковців-психологів на сутність і зміст деперсоналізації та розгляд цього поняття на основі різних підходів і чинників. Визначається актуальність дослідження зазначеної проблеми в світлі світових глобалізаційних, урбанізаційних трансформаційних процесів, професійної діяльності людей, що є наслідками взаємопов'язаної дії та взаємодії таких систем: "людина-людина"; "людина-суспільство". Застосовується системний підхід для обґрунтування деперсоналізації як складного, багатовимірного поняття, пов'язаного з психологічною структурою людини, її стійкістю, впливом зовнішніх і внутрішніх чинників в умовах соціуму. Показується та обґрунтовується вплив деперсоналізації на професійну діяльність особистості.

Ключові слова: особистість; деперсоналізація; психологічна структура; стійкість; професійна деформація; деструктивність; вигорання; ургентна адикція.

Вступ. Глобалізаційні світові процеси, зумовлені географічними, історичними, воєнно-політичними, економічними, соціальними, психологічними, інформаційними, етнічними, міжконфесійними, культурологічними та іншими чинниками, урбанізація суспільств є наслідками взаємопов'язаної дії та взаємодії таких систем: "людина-людина"; "людина-суспільство"; "суспільство-людина-суспільство"; "суспільство-людина-суспільство-людина" тощо. Трансформаційні процеси, які при цьому мають місце, відбуваються під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників різної природи [17]. Для суспільств зазначені процеси характеризуються такими різновидами проявів: 1) динамічним продуктивним розвитком; 2) застієм; 3) занепадом, хаосом, дисипацією. Людина в таких взаємопов'язаних обставинах зазнає психологічних структурних змін в напрямках: 1) інтелектуального, творчого розвитку; 2) посереднього стану; 3) деградації, деформації, деперсоналізації. Людський чинник (розвиток людського капіталу) в наведених вище системах, по-перше, є важливим пріоритетом національних інтересів України та забезпечення національної безпеки [9], по-друге, – визначальним, оскільки впливає на професійну діяльність фахівців у різних ієрархічних функціональних рівнях

соціуму, по-третє, – недостатньо дослідженим щодо всіх напрямів формування та розвитку психологічної структури особистості, її деформації, впливу, зокрема, на професійну діяльність, а в цілому – на суспільні трансформаційні процеси. В першу чергу, це стосується поняття "деперсоналізація" – поняття складного, системного, різноманітного, неоднозначного в трактуваннях учених-психологів, фізіологів, клініцистів і практиків.

Теоретичне підґрунтя. Теоретико-методологічну основу дослідження деперсоналізації складають наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з таких напрямів:

– психологічна структура особистості (Б. Ананьєв, П. Анохін, Г. Гарднер, П. Гончарук, О. Ковальов, К. Левін, О. Леонтєв, О. Лосєв, С. Максименко і С. Мул, А. Маслоу, Г. Олпорт, Ф. Перзл, К. Платонов, А. Петровський, В. Рибалка, К. Роджерс, С. Рубінштейн, К. Спенс, Ю. Трофімов);

– психологічна стійкість особистості (Л. Божович, В. Варваров, В. Зінченко, О. Когут, Г. Крамаренко, П. Корчемний, Є. Левенець, А. Мещеряков, Г. Нікіфоров, А. Петровський, А. Ребер, О. Тімченко, С. Філіпов, В. Чудновський);

– психолого-фізіологічний аспект деперсоналізації (М. Акімова, Л. Васерман,

О. Василенко, І. Влох, М. Воронов, Р. Голант, О. Голубков, К. Гуревич, Л. Дюга, Д. Ескіроль, М. Кабанов, Б. Карвасарський, Є. Корольова, Р. Кришабер, Л. Лурія, А. Меграбян, В. Менделевич, К. Мут'є, В. Мясіщев, О. Напрєєнко, Ю. Нуллер, А. Смулевич, Н. Творогова, Дж. Моро Тур, Д. Фарбер, Г. Яковлєв);

– деперсоналізація як складова професійних деформацій особистості (Л. Айснер, С. Безносков, М. Білова, О. Богдан, С. Джейксон, К. Дорошенко, С. Дружилов, Е. Зеєр, Р. Кастілію, Г. Коваль, Н. Козіна, М. Конюхов, А. Маркова, Н. Март'янова, К. Мухіна, Б. Перлман, О. Полякова, М. Рубцова, Л. Сурженко, Е. Симанюк, Б. Хартман, Е. Хартман, Л. Чутко, Н. Шаталова);

– вигорання, деформація, деградація, деструктивність особистості (А. Абрамова, М. Агапова, Р. Айсін, А. Баккер, Ф. Березін, В. Бойко, М. Борисова, В. Бурикін, А. Бунк, Ф. Вілюнас, Н. Водоп'янова, Г. Греєф, С. Грінсберг, С. Джексон, Т. Донских, Л. Колтунович, Т. Кокс, О. Конт, К. Кондо, П. Лілієнфельд, М. Лодердейл, Е. Маєр, А. Махлач, Л. Морроу, В. Орел, Б. Перлман, Г. Роберте, О. Рогова, А. Серебрякова, Г. Сельє, Е. Симанюк, Г. Фраунбергер, Г. Фрейдєнбергер, Е. Фромм, Е. Хартман, В. Шаурелі, К. Черніс);

– ургентна адикція (А. Артемчук, А. Голева, Н. Дмитрієва, І. Зелєнко, Г. Єгорова, Є. Ільїн, К. Карпан, В. Ляудіс, Б. Мандель, В. Міллер, Н. Моргунова, А. Рудійко, В. Слюсарь, Г. Старшенбаум, К. Стволигін, Н. Тассі, О. Шибко).

Метою статті є висвітлення поглядів вітчизняних і зарубіжних учених-психологів, фізіологів на сутність і зміст поняття "деперсоналізація".

Методи дослідження: теоретичні: аналіз, синтез, порівняння та узагальнення даних психологічної, фізіологічної наукової літератури з проблеми дослідження – з метою вивчення актуальності досліджуваної проблеми, висвітлення поглядів, що мають місце в дослідженнях учених-психологів, фізіологів; системний підхід, експертна думка – для обґрунтування деперсоналізації як складного, багатовимірного поняття,

пов'язаного з психологічною структурою людини, її стійкістю, впливом зовнішніх і внутрішніх чинників в умовах професійної діяльності та соціуму.

Результати та обговорення.

Психологічні складові структури особистості та її психологічна стійкість разом із зовнішнім і внутрішнім впливом середовища, суспільства, професійної діяльності є визначальними в набутті людиною стану деперсоналізації чи її початкових ознак.

Психологічна структура особистості знайшла ґрунтовне відображення в наукових публікаціях ряду вчених-психологів з різним ступенем деталізації. Найбільш відомими та обґрунтованими є моделі О. Ковальова [5, с. 70], К. Платонова [10], С. Максименка і С. Мула [7], В. Рибалки [13, с. 116].

Однією з найусталеніших у психології є структура особистості, розроблена О. Ковальовим. На ній ґрунтується низка теоретичних і емпіричних досліджень із психології особистості; до неї адаптують усі особистісні властивості та на її підставі класифікують методологічний апарат вивчення особистості. Аналізуючи структуру особистості, О. Ковальов зауважує, що вона складна, багатогранна й динамічна та містить такі складові: самосвідомість, спрямованість, здібності, характер, темперамент.

Важливою в психологічній науці є структура особистості К. Платонова. На відміну від одновимірної структури О. Ковальова, структура особистості К. Платонова є двовимірною. Як перший рівень у структурі вчений розглядає динамічну функціональну структуру особистості, яка містить чотири підструктури: спрямованість, досвід, форми відображення, біологічна обумовленість. Другий рівень структури особистості – це характер та здібності (характер – це каркас особистості, а здібності – властивість, яка виявляється в зіставленні з певною діяльністю).

Двовимірною є й сучасніша психологічна структура особистості, яку запропонували С. Максименко та С. Мул. З огляду на сучасні наукові дані в контексті

генетичного підходу, на думку авторів, є підстави виокремлювати в особистості п'ять підструктур (структурних одиниць): біопсихічну, індивідуальні особливості психічних процесів, досвід, спрямованість, здібності. Зазначені підструктури, крім підструктури здібностей, відповідають тим, що формують перший вимір особистісних складових за К. Платоновим – динамічну функціональну структуру особистості. Проте, такий розгляд особистості, вважають учені, не цілком відображає її структуру. Особистість має ще й інші якості, які за своєю сутністю є "одиницями аналізу" (гранями), однаками. На відміну від перелічених, вони значно динамічніші (плинні), ніж структурні, тому не мають окремої "локалізації" – вони охоплюють особистість загалом. Йдеться про внутрішній світ особистості, характер і психічні стани, які утворюють другий вимір властивостей у структурі особистості.

Тривимірну структуру особистості розробив В. Рибалка. Особистість у його концепції розглянуто як складну систему, у якій диференційовано й інтегровано психічні властивості, що розвиваються в індивіді під впливом соціальних факторів в умовах здійснення ним діяльності та спілкування з іншими людьми. На думку вченого, системна психологічна структура особистості має три базові виміри: перший – соціально-психолого-індивідуальний (спілкування, спрямованість, характер, самосвідомість, досвід, інтелектуальні процеси, психофізіологічні властивості; другий – діяльнісний (потребнісно-мотиваційні, інформаційно-пізнавальні, цілеутворювальні, результативні, емоційно-почуттєві); третій – генетичний, що визначає рівень розвитку властивостей особистості, її задатків і здібностей на певному етапі становлення індивіда як особистості (задатки, властивості, здібності). Аналіз і синтез системної психологічної структури особистості, на думку автора, потрібно здійснювати з урахуванням рівнів узагальнення та конкретизації щодо наведених вище вимірів.

Важливою складовою структури особистості є її психологічна стійкість, яка займає особливе місце в психологічній науці, оскільки кардинально впливає на стабільність та безпеку суспільства, людини в професійній діяльності, а також в ризиконебезпечних умовах і ситуаціях, і розглядається дослідниками з різних позицій: якостей особистості; функціональних аспектів якості; властивість, що впливає на характер діяльності; інтегральної, комплексної характеристики, що включає різні психологічні, фізіологічні та організаційно-поведінкові компоненти.

Автори психологічного словника [11, с. 234] під психічною стійкістю розуміють цілісну, інтегральну якість особистості, що проявляється в її здатності оптимально відображати дійсність в складних, в тому числі і стресових ситуаціях.

О. Левенець під психологічною стійкістю розуміє цілісну характеристику особистості, що забезпечує її надійність у фруструючих та стресових ситуаціях [6 с. 143].

На думку О. Когут, стресостійкість (психологічна стійкість) – це важлива системно-інтегративна властивість особистості, яка забезпечує прогнозованість біопсихологічних реакцій на стрес; оптимізацію соціокультурних та організаційно-поведінкових стратегій подолання надскладних та надзвичайних ситуацій у професійній діяльності. Стресостійкість утворюють такі складові: психофізіологічна, емоційно-комунікативна, когнітивна, ціннісно-вольова, які знаходяться в причинно-наслідковому співвідношенні та утворюють цілісну структурну організацію особистості [4, с. 59].

Викладені погляди учених-психологів щодо психологічної структури особистості, психологічної стійкості особистості в умовах професійної діяльності, впливу та взаємовпливу зовнішніх і внутрішніх чинників складають основу для дослідження сутності та змісту поняття "деперсоналізація".

Перші публікації щодо синдрому деперсоналізації (як симптоматики

відчуження відчуттів власного тіла) належать французьким психіатрам (Дж. Ескіроль, 1838 р.; Дж. Моро Тур, 1840). Значний внесок в дослідження зазначеної проблеми зробив Р. Кришабер шляхом опису 38 клінічних спостережень. Пізніше Л. Дюга (1898. р.), К. Мутье (1910 р.) термін "деперсоналізація" ввели в обіг психіатрії і опублікували спільну монографію "Деперсоналізація", в якій узагальнили досвід вивчення деперсоналізації за всі попередні роки. Подальші дослідження клінічного синдрому деперсоналізації містяться в роботах Б. Карвасарського, А. Меграбяна, В. Менделевича, Р. Голант, К. Гуревича, А. Смулевич, О. Напрєєнка, Ю. Нуллера, Д. Фарбера та ін.

Розглянемо проблему деперсоналізації в світлі сучасних науково-психологічних поглядів, психолого-професійних деформацій і деструкцій.

У словникових джерелах наводяться такі визначення деперсоналізації:

– від лат. de – заперечення та persona – особистість, особа – розлад самосвідомості особистості, втрата свого "Я", виникнення ефекту відчуження від своїх думок, почуттів, дій [11, с. 71];

– порушення самосвідомості особистості, що супроводжується відчуженням деяких або всіх психічних процесів; почуття зміни чи втрати, відчуження або роздвоєння власного "Я" [12, с. 275];

– емоційний розлад, у якому відзначається втрата контакту зі своєю особистісною дійсністю, дереалізація, супроводжувана почуттям відчуженості та нереальності пережитого досвіду [8];

– порушення самосвідомості особистості, що супроводжується відчуженням її психічних властивостей; виразність при цьому коливається від приглушеності, бляклості самосвідомості до відчуження думок, почуттів, уявлень [2, с. 141].

Сутнісні особливості та прояв деперсоналізації стали предметом досліджень ряду вчених-психологів.

В підручнику "Психіатрія" деперсоналізація визначається як стан, при

якому порушується усвідомлення свого психічного та фізичного "Я", власні думки сприймаються відчуженими від особистості; як правило, деперсоналізація розвивається на фоні тих або інших дереалізаційних розладів [14, с. 25].

Р. Кастіліо трактує деперсоналізацію в якості захисного механізму – засобу захисту від почуття провини, болючих афектів, конфліктів, внутрішніх особистісних протиріч [15].

Б. Перлман, Е. Хартман визначили деперсоналізацію як одну з трьох складових професійної деформації, відзначили прихований характер даного явища, що виявляється у внутрішньому роздратуванні [16, с. 60].

Автори статті [1, с. 115] вважають, що "деперсоналізація проявляється у деформації відносин з іншими людьми. Це повна чи часткова втрата інтересу до людини – суб'єкта професійної діяльності, що є неприпустимим для представників професії людина-людина".

Традиційно деперсоналізацію поділяють на такі види: 1) аутопсихічну (втрата адекватного сприйняття психічних процесів (повна або часткова); втрата емоцій, відчуття зниження пам'яті, труднощі з концентрацією уваги) 2) соматопсихічну (характеризується проблемами в сприйнятті свого тіла та його відчуттів) 3) аллопсихічну (спотворене сприйняття зовнішнього світу).

До теперішнього часу єдиного підходу та чіткого трактування феномена деперсоналізації немає. Представники різних психіатричних, психологічних шкіл використовують цей термін для позначення різних симптомокомплексів психічних розладів. Деякі в рамках деперсоналізації розглядають тільки відчуження психічних процесів, в інших випадках термін використовується ширше – включаються порушення уявлення про схему тіла, психічні автоматизми, дежавю тощо.

Більшість фахівців схиляється до того, що синдром деперсоналізації / дереалізації розвивається під дією стрес-фактора у взаємодії з особливостями індивідуальної моделі реагування суб'єкта на психотравматичну ситуацію чи

психосоматичний стан. Практично у всіх відомих випадках появи симптомів даного порушення самосвідомості передувало наявність у особистості сильної розгубленості, тривоги, страху, неспокою.

Значним фактором ризику виникнення синдрому деперсоналізації є певні риси характеру індивідуума, психологічна структура особистості. Люди, схильні до даного синдрому, часто володіють завищеними домаганнями, переоцінюють свої можливості, не враховують при цьому будь-яких об'єктивних обставин, а, не отримавши бажаного і не відчуваючи сил для подальшої боротьби, відгороджуються від власного "Я", відчувають, що втратили колишні особистісні якості.

Синдром деперсоналізації (симптомокомплекс) може включати в себе наступні основні відчуття особистості:

- явні, виражені зміни особистості, поява у людини рис, раніше їй не властивих або навпаки, зникнення того, що було їй завжди притаманне;

- відсутність або притуплення емоційного сприйняття природи, оточуючого середовища;

- відчуття відсутності думок в голові, втрата професійних навичок;

- зменшення здатності до запам'ятовування;

- притуплення простих почуттів, таких як почуття образи, злісті, співчуття, радості;

- відсутність самого поняття "настрій" (настрою як би не існує);

- відчуття уповільненої течії або повної зупинки часу;

- утруднення образного уявлення, образного мислення

- притуплення або відсутність больової, тактильної, температурної, смакової, пропріоцептивної чутливості тощо (соматопсихічна деперсоналізація).

З огляду на викладене вище, найбільш ймовірні фактори ризику появи симптомів деперсоналізації – це такі:

- вплив негативних зовнішніх чинників;

- спадкова схильність до патологічної тривоги, низька стресостійкість;

- гостре або хронічне перенапруження організму;

- недосипання, хронічна втома і неможливість відновити сили;

- вимушена або усвідомлена самотність;

- психосоматичні розлади;

- алкоголізм, наркоманія;

- фізичне чи психоемоційне навантаження в професійній діяльності;

- тривале перебування в ризиконебезпечних умовах і зонах.

Таким чином, висвітлено погляди науковців на психологічний і клініко-психіатричний аспекти деперсоналізації особистості як симптому (ознака, що трапляється) та синдрому (комплекс органічно пов'язаних між собою ознак, об'єднаних єдиним механізмом виникнення та розвитку).

Інший аспект деперсоналізації, що став предметом дослідження вчених-психологів, – це професійна деформація особистості. При цьому професійні деформації часто розглядаються як прояви дезадаптації особистості фахівця (порушення здатності або повна нездатність пристосовуватися до умов середовища, до форм професійної (трудова) діяльності внаслідок психосоматичних розладів).

У сучасній психологічній науці відсутня єдина точка зору на сутність та структуру професійних деформацій, деструкцій.

Професійна деформація (від лат. *deformatio* – спотворення) – вид емоційно-когнітивного спотворення, що виникає під впливом професійної діяльності.

Деструктивність (від лат. руйнування, порушення нормальної структури чогось) – негативне ставлення людини до самої собі або до інших і поведінка, що відповідає цьому відношенню.

У загальному сенсі під деструктивними змінами особистості будемо розуміти патологічний процес руйнування структури особистості або окремих її елементів. Основними формами деструктивних змін особистості є такі: патологічна деформація особистісних потреб та мотивів, деструктивні зміни характеру та темпераменту, порушення

трудової, вольової регуляції поведінки, наростання аутизму, формування неадекватної самооцінки та порушення міжособистісних відносин тощо.

Зарубіжні психологи виділяють три складових професійних деформацій: 1) емоційне і / або фізичне виснаження, деперсоналізація, знижена робоча продуктивність (Perlman, Hartman, 1982); 2) емоційне виснаження, деперсоналізація, редукція особистих досягнень (Maslach, Jackson, 1986); 3) психоемоційне виснаження, особистісне віддалення, деформації професійної мотивації (Father, 2000). У чотирьохфакторній моделі професійних деформацій виділяють емоційне виснаження, деперсоналізацію і редуковані персональні досягнення, але деперсоналізацію поділяють на деперсоналізацію, пов'язану з роботою, і деперсоналізацію, пов'язану з реципієнтами (тут деперсоналізація означає негативне ставлення до клієнтів, до професійної діяльності та її предмету) (Firth, Mims, 1985; Iwanicki, Schwab, 1986) [17].

З викладеного вбачається, що науковці відзначають чотири види прояву професійних деформацій, а саме:

- загальнопрофесійні;
- спеціальні професійні;
- професійно-типологічні;
- індивідуалізовані деформації/

Перші три види прояву професійних деформацій в системах "людина-людина", "людина-суспільство" відносяться до деформації психологічної структури особистості, четвертий вид – це деформація діяльності та трудової поведінки особистості. Як вбачається, існує взаємозв'язок між особистістю та трудовою діяльністю. Дійсно, оскільки особистість формується та розвивається в діяльності, то в певному сенсі можна говорити про особистість як наслідок особливостей діяльності. Разом з тим, поява деформацій особистості не є неминучим наслідком умов роботи, а пов'язана з неконструктивністю професійного стилю та рольових установок і багато в чому доступна корекції. Дія факторів ризику в діяльності сама по собі неоднозначна і може (як і будь-який стресогенний вплив), призводити як до

деформацій, так і до зростання потенціалів стійкості та життєздатності особистості. З іншого боку, характеристики особистості впливають на особливості реалізації діяльності. При цьому деформації поведінки та діяльності можуть розглядатися як зовнішній прояв деформацій особистості.

В контексті депрофесіоналізації, професійних деформацій особистості науковці розглядають і таке поняття як "вигорання". При цьому, незважаючи на велику кількість досліджень, у сучасній науці немає єдиного трактування цього поняття.

Вигорання вченими розглядається за таких семіотичних підходів:

- наслідок перевтоми на роботі (Г. Фрейденбергер);
- вплив комплексу стресогенних чинників (А. Абрамова, В. Бойко, А. Махлач);
- невиправдання рольових очікувань (М. Лодердейл);
- втрата ефективності діяльності (К. Черніс);
- різновиди стресу (К. Кондо, Е. Маєр);
- як особистісна деформація (Н. Водоп'янова, А. Махлач, В. Шауфелі);
- як вироблений особистістю механізму психологічного захисту (В. Бойко, Р. Кастілло, Н. Козіна, Л. Чутко);
- патологічна реакція внаслідок тривалих професійних стресів середньої інтенсивності (Л. Морроу).

Цілком слушно, на нашу думку, Л. Колтунович [3, с. 43] зазначеним семіотичним підходам щодо формування та розвитку вигорання надає таку узагальнену класифікацію:

1) інтерперсональний підхід (соціально-психологічний, міжособистісний); основними детермінантами вигорання вважаються асиметрія відносин у континуумі "професіонал-суб'єкт діяльності", специфіка самої роботи у соціальній сфері, що відрізняється великою кількістю переважаних психіку контактів з різними людьми;

2) індивідуальний (індивідуально-психологічний, інтраперсональний) підхід; у якості основних детермінант вигорання виокремлюються особливості емоційної та

мотиваційної сфер особистості, зокрема, невідповідність між дуже високими очікуваннями від роботи та дійсністю, з якою спеціалісту щодня доводиться зіштовхуватися;

3) організаційний (організаційно-психологічний) підхід; причинами вигорання визначаються чинники професійного середовища (особливості організаційної структури, режим діяльності, стиль керівництва, недостатня підтримка та автономія, рольові конфлікти, неадекватний чи недостатній зворотний зв'язок з керівництвом тощо).

На наш погляд, з урахуванням викладеного, різновидом деперсоналізації (депрофесіоналізації, професійних деформацій, вигорання, деструкцій тощо) є ургентна адикція як психолого-фізіологічний синдром з певними симптомами, що в цілому характерні для всіх розглянутих вище понять. Поняття "ургентний" у найбільш загальному розумінні трактується як "такий, що потребує негайних дій чи відповіді". Адиктивна поведінка – форма деструктивної поведінки особистості, обумовлена відповідною адикцією та спрямована на уникнення реальності за допомогою спеціальної зміни свого психічного стану.

Ургентна адикція, як залежність від певних чинників, деформує психологічну структуру особистості, блокує доступ до наявних резервів організму, пригнічує функції нервової системи та психіки, чим суттєво та негативно впливає на професійну діяльність фахівців. Саме тому теоретичне обґрунтування сутності понять "ургентна адикція", "ургентність" є важливим завданням на шляху до ідентифікування та подальшої класифікації ургентних інструментів щодо запобігання та профілактики зазначених психологічних розладів особистості.

Висновки:

1. Трансформаційно-турбулентні процеси, що відбуваються в світі, є наслідками як продуктивної, так і репродуктивної діяльності людей, тому дослідження деперсоналізації, вигорання, ургентної адикції, депрофесіоналізації, деформації, деструкції особистості, її

формування та розвитку завжди були і залишаються актуальними проблемами психологічної науки.

2. Деперсоналізація, як заперечення особистості, її деформація, деструкція в такому контексті тотожна поняттям "вигорання", "ургентна адикція" зі своїми, притаманними ним, симптомокомплексами. Спільними ознаками для зазначених понять є такі: вплив зовнішніх і внутрішніх чинників; деформація психологічної структури особистості; психосоматичні розлади; наявність певних симптомів і синдромів; вплив на професійну діяльність.

3. Деперсоналізація та її різновиди за сутністю та змістом є складними, інтегрованими поняттями, не мають однозначного трактування в дослідженнях науковців і розглядаються ними на основі семіотичних підходів щодо психологічної структури особистості, її свідомості та різних форм професійної діяльності в соціумі, факторів ризику.

4. Важливим предметом дослідження вчених-психологів став інший аспект деперсоналізації – це депрофесіоналізація, професійна деформація діяльності та трудової поведінки особистості в системах "людина-людина", "людина-суспільство" під впливом дії та взаємодії внутрішніх (психосоматичні розлади, неготовність і нездатність особистості до професійної діяльності, небажання професійно самовдосконалюватися, наполегливо та якісно трудитися за обраним професійним напрямом тощо) і зовнішніх чинників (несприятливі умови на ринку праці, складності з працевлаштуванням, конфліктність колективів, проблеми з необґрунтованими вимогами та компетентністю керівників, низька оплата праці тощо).

5. Деперсоналізація та її різновиди як чинники депрофесіоналізації, деформації особистості потребують подальшого теоретичного та прикладного обґрунтування, пошуку ефективних інструментів щодо забезпечення продуктивного функціонування систем "людина-людина", "людина-суспільство" на мікро-макро рівнях життєдіяльності суспільств.

Питання психології

Список використаних джерел

1. Білова М.Е., Коваль Г.Ш., Дорошенко К.Ю. (2022) Психологічний феномен професійної деформації особистості: теоретичний аспект // *Журнал "Габітус"*. Вип. 41.
2. Блейхер В.М., Крук И.В. (1995) Толковый словарь психиатрических терминов. Київ.
3. Колтунович Т.А. (2016) Психологічні умови корекції професійного вигорання вихователів дитячих навчальних закладів: дис. кандидата псих. наук: 19.00.07. ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".
4. Когут О.О. (2021) Психологія стресостійкості особистості: дис.доктора психол. наук: 19.00.07. Переяслав: Університет Григорія Сковороди.
5. Ковалев А.Г. (1981) Психологическая структура личности / *Общая психология* / Под ред. В.В. Богословского. М.: Просвещение.
6. Левенець О.А. (2014) Принципи розвитку психологічної стійкості працівників органів внутрішніх справ при виконанні професійної діяльності у ризиконебезпечних ситуаціях // *Юридична психологія та педагогіка*. 2014. № 1.
7. Максименко С.Д., Мул С.А. (2009) Структура особистості: теоретико-методологічний аспект // *Проблеми сучасної психології*. Вип. 6. Ч. 1.
8. Oxford dictionary of psychology (2014) URL: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199534067.001.0001/acref-9780199534067.jsessionid=110B35552F3F275179256C24F865DEB6>
9. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020>.
10. Платонов К.К. (1986) Структура и развитие личности. М.: Наука.
11. Психологічний словник (2007) / Авт.-уклад. В.В. Синявський, О.П. Сергєєнкова / За ред. Н.А. Побірченко. К.
12. Психиатрический энциклопедический словарь (2003) / Й.А. Стоянов, М.Й. Стоименова, П.Й. Коева и др. К.: МАУП.
13. Рибалка В.В. (2000) Психологічна структура особистості / *Психологія: підручник* / [Ю.Л. Трофімов, В.В.Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; за заг. ред. Ю.Л. Трофімова]. Київ: Либідь.
14. Сонник Г.Т., Напрєєнко О.К., Скрипніков А.М. (2003) Психіатрія: підручник. К.: "Здоров'я".
15. Castillo R.J. (1990). Depersonalization and meditation // *Psychiatry*. Vol. 53.
16. Perlman B., Hartman E.A. (1982). Burnout: Summary and future research // *Human Relations*, № 35(4).
17. Prikhodko Yu.I. (2022). Fundamentals of theory and methodology for the study of the transformation of systems of various origins / *Journal of Scientific Papers "Social Development and Security"*, Vol. 12, No. 1.

References

1. Bilova M.E., Koval H.Sh., Doroshenko K.Iu. (2022). Psykhologichnyi fenomen profesiinoyi deformatsii osobystosti: teoretychnyi aspekt [Psychological phenomenon of professional personality deformation: theoretical aspect] // *Zhurnal "Habitus"*. Vyp. 41. (in Ukrainian).
2. Bleikher V.M., Kruk I.V. (1995). Tolkovii slovar psikhiatricheskikh terminov. [An explanatory dictionary of psychiatric terms] Kiyv. (in Ukrainian).
3. Koltunovych T.A. (2016). Psykhologichni umovy korektsii profesiinoho vyhorannia vykhovateliv dytiachykh navchalnykh zakladiv. [Psychological conditions for correction of professional burnout of teachers of children's educational institutions]. dys. kandydata psyk. nauk: 19.00.07. DVNZ "Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka". (in Ukrainian).
4. Kohut O.O. (2021). Psykhologhiia stresostiikosti osobystosti [Psychology of personality stress resistance] : dys.doktora psykhol. nauk: 19.00.07. Pereiaslav: Universytet Hryhoriia Skovorody. (in Ukrainian).
5. Kovalev A.G. (1981). Psikhologicheskaya struktura lichnosti. [Psychological structure of personality] / *Obshchaya psikhologiya* / Pod red. V.V. Bogoslovskogo. M.: Prosveshchenie. (in Russian).
6. Levenets O.A. (2014). Pryntsypy razvytku psykhologichnoyi stiykosti pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav pry vykonanni profesynoyi diyal'nosti u ryzykonebezpechnykh sytuatsiyakh [Principles of development of psychological stability of employees of internal affairs bodies when performing professional activities in risky situations] // *Yuridichna psikhologiya ta pedagogika*. № 1. (in Ukrainian).
7. Maksymenko S.D., Mul S.A. (2009). Struktura osobystosti: teoretyko-metodologichnyi aspekt [Personality structure: theoretical and methodological aspect] // *Problemy suchasnoi psykhologii*. Vyp. 6. Ch. 1. (in Ukrainian).
8. Oxford dictionary of psychology (2014) URL: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199534067.001.0001/acref-9780199534067.jsessionid=110B35552F3F275179256C24F865DEB6>
9. Pro Stratehiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy [About the National security strategy of Ukraine]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020> (in Ukrainian).

10. Platonov K.K. (1986) *Struktura i razvitiie lichnosti*. [Structure and development of personality] M.: Nauka, (in Russian).
11. *Psykholohichnyi slovnyk* (2007) [Psychological dictionary] / Avt.-uklad. V.V. Syniavskiy, O.P. Serhieienkova / Za red. N.A. Pobirchenko. K., 336 s. (in Ukrainian).
12. *Psykhiatricheskii entsiklopedicheskii slovar* (2003) [Psychiatric encyclopedic dictionary] / Y.A. Stoyanov, M.I. Stoimenova, P.I. Koeva i dr. K.: MAUP. 1200 s. (in Ukrainian).
13. Rybalka V.V. (2000). [Psychological structure of personality] *Psykholohichna struktura osobystosti / Psykholohiia: pidruchnyk* / [Yu.L. Trofimov, V.V.Rybalka, P.A. Honcharuk ta in.; za zah. red. Yu.L. Trofimova]. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian).
14. Sonnyk G.T., Naprieienko O.K., Skrypnykov A.M. *Psykhiatriia: pidruchnyk*. [Psychiatry: textbook] K.: "Zdorovia", 2003. (in Ukrainian).
15. Castillo R.J. (1990). Depersonalization and meditation // *Psychiatry*. Vol. 53.
16. Perlman B., Hartman E.A. (1982). Burnout: Summary and future research // *Human Relations*, № 35(4).
17. Prikhodko Yu.I. (2022). Fundamentals of theory and methodology for the study of the transformation of systems of various origins / *Journal of Scientific Papers "Social Development and Security"*, Vol. 12, No. 1.

Summary

Moroz V. M. chief of the Scientific-Research Center for Humanitarian Problems of the Armed Forces of Ukraine

THE CONCEPT OF "DEPERSONALIZATION" IS CURRENT THE PROBLEM OF MODERN PSYCHOLOGY

Introduction. Globalization and urbanization of societies are the results of interrelated action and interaction of systems such as man-to-man, man-to-society. Simultaneously occurring transformational processes take place under the influence of external and internal factors of various nature. The human factor in the above systems is, firstly, decisive as it affects the professional activity of experts, and secondly, it is insufficiently researched in all areas of shaping and developing the psychological structure of a personality, its deformation, its impact on the professional activity in particular and on social transformation processes in general. Above all, it concerns the concept of "depersonalization".

Purpose. The purpose of the article is to highlight the views of domestic and foreign psychologists on the essence and content of the concept of "depersonalization".

Methods: theoretical methods: analysis, synthesis, comparison and generalization of the data found in the psychological scientific literature on the research problem – in order to study the relevance of the researched issue, highlight the views that emerge in the research done by psychologists; systematic approach, expert opinion – to substantiate the depersonalization as a complex, multidimensional concept related to the psychological structure of a person, its stability, the influence of external and internal factors in terms of professional activity and society.

Originality. For the first time, the relevance of the study of the issue of depersonalization is determined in the light of the globalization, urbanization transformation processes, professional activity of people which are the consequences of an interconnected action and interaction of such systems as man-to-man, man-to-society. Based on the systemic approach, the depersonalization is substantiated as a complex, multidimensional concept related to the psychological structure of a person, its stability, the influence of external and internal factors in the society which has considerable theoretical and practical significance.

Conclusion. Depersonalization is a complex structured substance. It manifests itself through the individual characteristics of the personality, its stability, active self-organization and should be studied based on systems theory, general and applied psychology, neuropsychology, pedagogy, physiology, molecular biology, genetics, and quantum theory.

Psychological components of the personality structure and its psychological stability, together with the external and internal influence of the environment, society, and professional activity, are decisive in the acquired state of depersonalization or its initial signs, namely: the disorder of the self-awareness of the personality, the loss of one's "I", the emergence of the effect of alienation from one's thoughts, feelings, and actions; a person's loss of contact with everyday life which leads to their perception thereof as a dream and to the impression that all their thoughts and actions are beyond their control. Varieties of depersonalization include burnout, urgent addiction, deformation of a person and its destruction.

The main areas of further research on depersonalization are as follows: formation and development of stress resistance; self-development of personal willpower, leadership qualities, systematic and creative thinking; optimization of self-management.

Key words: personality; depersonalization; psychological structure; stability; professional deformation; destructiveness; burnout; urgent addiction.

Received/Поступила: 20.03.23.